

geschiedt en de noodige geometrische aanleg in de naaste omgeving ontbreekt, al zullen architecten critiek — en een zeer gerechtigde — uitoefenen op het aanwezig zijn van een zeer monumentale naar het water aflopende trap. Waar toe die trap dient? is er gevraagd. Zij zou reden van bestaan gehad hebben als de vroege vaders geregeld per boot hun raadhuis bezochten; zij ware wellicht te billijken in Venetië of aan 't Lago Maggiore, maar wat doet ze hier in het vriendelijke Maschpark, waar ze afdaalt tot het altijd effen rimpelige water van een niet eens zeer grooten vijver, waar soms wel eens een gezelschapje uit spelevaren gaat? Och lezers gij ziet wel, ook hier, waar zulke talenten leiding aan den arbeid gaven, waar 10 à 12 miljoen mark niet te veel gevonden werden om stadhuis en omgeving te maken tot een waardig centrum van een nieuw Forum Hannoveranum, hier zelfs zijn dingen gebeurd, die niet aan het groote publiek verteld moeten worden, die men verborgen moest houden, evenals de vele ornamenten van een vroegere opvatting van inwendige ornamentiek.

Doch dit mistasten in enkele onderdeelen, dit niet gelukkig zijn in de coupure van de historische fries — in de wel wat al te moderne fresco's in zalen, die niet dat ultra moderne eischen; deze en vele andere misschien zeer ad rem zijnde critische bemerkingen mogen toch nimmer afbreuk doen aan de waardeering, welke het Hannoversche Raadhuis in alle opzichten verdient, een waardeering waarop wij trotsch mogen gaan als deze ook éénmaal in die mate ons nieuwe Rotterdamsche Raadhuis zal ontvangen.

Waar nu de belangstelling van ons Nederlandsche volk in komende jaren zoo zeer gericht zal zijn op het belangwekkende vraagstuk van een monumentalen stadhuisbouw, en waar wij in den Hannoverschen veel vinden wat tot navolgenswaardig of waarschuwend voorbeeld instructieve eigenschappen bezit, daar is het te loven, dat een zoo populair tijdschrift als „Panorama” niet alleen getrouw aan zijn titel, vogelvlucht-foto's geeft, doch ook kiekjes brengt van dat raadhuis zelf zooals het daar vrij zich over een totale gevellengte van 230 meter trotsch en imposant verheft aan den Friedrichswal.

Ieder lezer zal ook in later jaren gewis zich deze foto's herinneren en zal zich eens in Hannover gekomen laten brengen naar de oevers van de romantische Maschpark-vijvers waar

.... rauschen und flüstern im Abendwind,
Die alten Buchen und Eichen
Der seine Wellen gleiten geschwind.
Nur schnell die Stadt zu erreichen
Klar spiegeln sich in des Weihers Flut
Paläste und ragende Türme
Umleuchtet von sinkender Sonne Glut
Dasz Gott dich Hannover beschirme!

Doch deze aflevering brengt onder het motto: Les extrêmes se touchent, naast het grootste huis ook het kleinste huis van Hannover, geheel gebouwd van ijzer, dat echter op de eigenaardige Fachwerkwijze beschilderd, zich prachtig aansluit met de oude gevelhuizen waaraan de „Altstadt” nog zoo wonderlijk is. Van dit merkwaardig winkelhuiske — een druk beklant sigarenzaakje — geven wij een typische foto, waaruit men zien kan hoe de totale

diepte slechts 4 rijen dakpannen bedraagt. Door het aanbrengen van een paar erkers en een vernuftigen hoekbouw, heeft men wat meer ruimte gekregen. De foto laat toch zeer duidelijk zien hoe het geheele „huis” tegen den vlakken zijgevel van de buurwoning gedrukt is. Door een noodzakelijke verkeerseisch kon hier niet gebouwd worden, maar de kale muurvlaakte was den voor oud stratenschoon gevoelenden Hannoveraan toch te nuchter en zoo werd deze „ulke” oplossing gevonden en tot aller tevredenheid toegepast. Dat de zin voor het bewaard blijven van een typisch merkwaardig oud Hannover van gemeentewege gesteund wordt blijkt o. m. ook uit het raadsbesluit om subsidies te verleen voor kunstzinnige gevelbeschilderingen volgens authentieke gegevens. De meerdere kosten tusschen een dergelijke beschildering en een gewone dekt de stad en zoo wordt het oog op een wandeling door Hannovers oude straatjes steeds meer geboeid door kleurige geschilderde façades. En daar de straatjes in de oude middeleeuwsche vestingsteden zeer nauw waren, zoodat een gevelversiering toch niet tot haar recht zou komen, omdat men deze niet zou overzien, bedacht men er wat anders op en concentreerde men alle kunst op den onderkant van de overkragende verdiepingen. Zoo is deze dan ook bijna overal zeer rijk besneden en o. m. in Hildesheim beschilderd op een wijze die ons aan gebrand leer of gebeitst hout doet denken, terwijl bij een meer nauwkeurige beschouwing geestes nieuwe en rijke motieven vindt, motieven niet alleen ontleend aan de handwerksbedrijven doch ook aan de Grieksche mythologie!

En zoo bracht Herr Krone me bij alle Hannoversche merkwaardigheden en curiositeiten. Ik moest hem volgen op de lange wandeling naar Eilenriede, waar hij mij bracht voor een ouden boom met reusachtige knobbels adventiefknoppen, die den vorm hadden aangenomen van een monnik; ik betrad met hem het Lindener kerkhof en maakte daar kennis met den nieuwen stijl in den aanleg van begraafplaatsen. Den volgende dag stonden weer allerlei zeer uit elkaar loopende bezoeken op het program.

's Morgens zou ik kennismaken met het Leibnizhaus, waar 40 jaar lang de beroemde filosoof gewoond heeft en 's middags zouden we de Leibnizkoeksfabriek van de firma H. Bahlsen bezoeken. Een koekjesfabriek... doch welk eene... een fabriek, als een paleis, met een groote kunstzaal, waar jonge artsen hun werk exposeerden... waar ge toegepaste kunst ziet in verpakking, in reclame, in muur en glasschilderingen — waar Leibniz massale fabrieksombouw oprijst als een monument voor Noord-Hannover. O, ik zou u een sprookje kunnen verhalen, getiteld „Tet, ein Märchen von Keks,” ik zou met u toeven in eet- en badkamers, bij den dokter en den tandarts en tenslotte u brengen bij „Hansje en Grietje,” die opkijken naar de oude Anneke Tanneke van de kleurige terracotta fries boven de entree... maar ge zoudt me toch niet geloven zonder foto's, en het laat zich ook heel moeilijk zoo maar invlechten in deze causerie.

Beladen met zijden linten, artistieke prentbriefkaarten met een „Tetwals” en een „Tet” tooneelspel, met „Tet” bouwplaten en last but not least met eenige geoffeerde „Tet” specialiteiten ging de tocht naar de fabriek van Gunther Wagner, de wereldberoemde inktproducent. Toen

naar de militaire rijsschool en naar het in barocstijl gebouwde nieuwe gerechtshof... afwisseling dus genoeg. En Herr Krone wist overal iets bijzonders, iets typisch te vertellen. Bracht hij mij bij het vermaarde grafmonument waarop te lezen stond: „Dieses auf ewig erkaufte Begräbnis darf nie geöffnet werden,” een verbod dat de eeuwig schepende natuur belachelijk gemaakt heeft door een krachtige berk te laten opgroeien, die de steenen van elkaar schoof, ... moest ik met groot gevaar voor het scheuren van mijn pantalon over het puntige hek klimmen om op den mossigen st en „de visu” deze uiting van den menschelijken wil te lezen op onze wandeling door de straten van Noord-Hannover bracht hij mij bij de „Hoffnungs birke,” een aardig normaal ontwikkeld wel wat spichtig berkeboompje dat gegroeid op een zeer hoogen muur reeds de belangstelling van ieder voorbijganger trekt, maar zijn populariteit ver buiten Hannover verbreid weet door de omstandigheid, dat die muur... de gevangensterreinen omsluit.

Ook van deze curiositeit geven we een afbeelding, „de berk der hope,” voedsel vindende in den steenen muur is voor menigen zondaar een symbool, dat nog niet alle hoop verloren is, en zegt als 't ware, dat er onder die verstootenen der maatschappelijke samenleving zeker even goede levenseigenschappen gevonden worden, als die blijken te huizen in den killen hoogen, schijnbaar absoluut onvruchtbaren muur. Dat is de symboliek van den nietigen Hannoverschen berk der hope — en het volk deze symboliek van een nooit verloren hoop vereerend — heeft het simpele muurboompje lief gekregen als een curiositeit van de oude welfenstad.

Zie, nu merk ik daar, dat ik niets verteld heb van de welfendynastie, niets van keurvorstin Sophie en haar leven op Herrnhäusen — geen woord heb ik gerept over de vorstelijke allée, die van de Königswörther Platz voert door tuinen en parken naar het lustoord van Georg en Welfen; Berg en Grosze Gärten, alle met herinneringen aan een oud verstoten koningsgeslacht!

Van de musea, de stedelijke concerthal — van monumenten en gedenkteeken... ik heb over dat alles gezegd, zelfs geen kerk is behandeld, of 't moest al de toren van de Marktkirche zijn.

Maar ik zou u ook geen plaatsbeschrijving geven, geen historisch feitenmateriaal neerleggen in deze causerie. Vluchtig wilde ik slechts wat vertellen — zoo los weg maar — van mijn toeven in Hannover, dat ik in vogelvlucht bij avondval zag.

Moedige menschen kunnen dat genot ook smaken op een Zeppelin of Hansa vaart, maar minder voortvarenden raad ik aan, zich met de lift te laten brengen 97 meter hoog bij het altijd brandende avondlicht van Hannovers gouden raadhuiskeopel.

En niet waar — nu gij mij in gedachten gevolgd hebt — zult ge na de foto's bekeken te hebben, bij het sluiten van dit „Panorama” artikel het den dichter wel niet euvelduiden als hij in de prijzend overtreffende trap zingt:

Wer Land und Leute erprobt erst hat
Liebt sie mit heisser Minne,
Und liebt Hannover die herrliche Stadt,
Des Landes Königinne.

Haarlem, 20 October 1913.

HANNOVER - RAADHUIS (NOORDZIJDE).